

PÁSKÁNDI GÉZA

AZ ÉN SZISZÜPHOSZOM

■ Az én Sziszüphoszom is ugyanúgy tolja-taszítja a távoli csúcs felé a szikla-tömböt, mint akárki másé. Az én Sziszüphoszom sem kevésbé heroikus, kevésbé tragikus, kevésbé nyomorult és verejtékes, elhasznált és kötelességtudó, mint akárki másé. Csakhogy a mítosz – bármennyire is szép – mégiscsak sematikus, mégiscsak eszme-illusztráció, s csupán azt vázolja elénk, amiből gondolata elénk ragyog, s a többi: mítoszi homály, mellőzhető mennyiség. A mítosz érzéketlen a részletekre, annyira az egészre tör, hogy gondolatának fénye sötétben hagyja a mögöttest. Az én Sziszüphoszom nemcsak végrehajtja büntetését, nemcsak görgeti a követ a csúcs felé, hanem közben faggatja a homályt is, amely útjában körülveszi, s van úgy, hogy egy tapodtat sem tesz addig, amíg kérdéseire a homály föl nem fedi a mögöttest, amíg kérdéseire nem válaszol a köd. Az én Sziszüphoszom nem bűnbocsánat-koldus, nem verejtékét-könnyt-nyálát együtt nyelő, „örül-hogy-él” Sziszüphosz – az én Sziszüphoszom megbüntetettségekben, munkája alázatában is büszkén kérdező. Az én Sziszüphoszom a kérdéshez nem szokott, válaszra-durva, a hallgatás hatalmával élő és visszaélő hegyek között sem szűnik meg kérdezni, ijedtes félelmében, tenyér-izzasztó szorongásában sem gyávul el – faggatózni. Ilyennek érzem én a Hiábavalóság megfeszítettjét, a Danaidák férfi őst, Kőműves Kelemen antik rokonát, Ariadné bátyját, akinek minden lépés után meg kell állnia, hogy verejtékét letörölje, s közben köve vissza-visszagördül.

De Sziszüphosz mítoszának nem Sziszüphosz az egyetlen szereplője. Ott van az isteni Előzmény, az istenek ítélete: *a mítoszi kényszermunka*. Mint elrendelés! És a szereplők: Sziszüphosz, a Terü, a Lejtő, a Kőd, a Csúcs.

Sziszüphosz – az emberi lény, akit engedetlenségéért a mítosz istene a hiábavalóság sorsával sújt.

Balogh Edgár főszerkesztő-helyettes és László Béla szerkesztőségi főtájkár kézjegyével került nyomdába a gépirat, a szöveggondozást a kifogástalan nyelvérzékű Szabó Zoltánné Szarka Ilona végezte.

A *Terü* – ami Sziszüphoszhoz – bár szörnyű teher – legközelebb áll, s ő is leginkább ehhez ragaszkodik – micsoda tragikus paradoxon –: terhünkhöz úgy vagy még jobban ragaszkodni, mint önmagunkhoz. S mert ezzel kell csúcsra érnie, ezzel és semmi mással: ez a *terü* a lény *cél-eszköze*, a feladat tárgya.

A *Lejtő* – a kérlelhetetlen törvény, melyen megtörik a lény erőfeszítése. Itt fizikai törvény képében jelenik elénk.

A *Köd* – a környező homály, a csúcs körül lebegő köd: a végtelen idő egyik esetlegessége, mely a célt még kilátástalanabbá teszi, a törvényt még félelmetesebbé, csupán annyi enyhét ad – s ez is milyen paradoxon: „lehetőség” lehet: tőle nem mindig látja Sziszüphosz, hogy hol van a csúcs, ezért azt gondolhatja: „nem látszik a ködtől, lehet, hogy már nincs is olyan messze”.

A *Csúcs* – a cél helye, oda, ahova föl kell jutnia a *cél-eszközzel*: a kódarabbal. Sziszüphosz alakját később magyarázzuk: egyelőre világosnak tűnik a sorsa. A *Lejtőt* mint törvényt is értjük, a *Ködöt* is mint az idő esetlegességét. Maradt a *Terü* és a *Csúcs*, amelyet már most jobban körül kell írunk. Mi az, hogy a *Terü* (a kódarab) *cél-eszköz*? Ha a mítoszi isten büntető parancsa így hangzott volna: „Vidd föl önmagad a csúcsra!” – mennyivel egyszerűbb lenne minden. Miért? Mert így Sziszüphoszból mint egyszerű eszközből, mely a cél két összetevőjét: a cél térbeli helyét és időbeli „elhelyezettségét”, a csúcst és a *cél-eszközt*, a kódarabot egyesíti, hogy a „*cél*” kimerítse önmaga fogalmát, szóval egyszerű eszközből az emberi lény *cél-eszközzé* lépett volna elő. Ebből a hármasságból tehát: *eszköz* – *cél-eszköz* – *cél-hely* és *idő*, kimaradt volna egy: az *eszköz*. Az emberi lény tehát önmagát *cél-eszközként* vitte volna a *cél-hely* és *idő* fele. Így viszont Sziszüphosznak a kódarabra éppen úgy kell vigyáznia, mint arra, hogy följusson a csúcsra: ezért önmagára, az emberi lényre a legkevésbé tud ügyelni. Humánuma, ember volta tehát nem célkomponens, hanem „*eszközszerűvé*” válik. *Eszközzé* a kódarabnak és a csúcsnak, végső soron a rajta kívül álló „*isteni akaratnak*”. Míg ha önmagát mint embert kell hogy a *célba* vigye, még akkor is, ha *isteni akaratból*: *cél felé* törő *szabadsága* nagyobb, *emberi akarata* jobban osztozik *isten akaratában*.

Íme: az emberi *eszközzé* tévése, és nem *cél-eszközzé*, *cél-hellyé* és *idővé* tévése az istenek ítélete: a *mítoszi kényszermunka*. Szabadságában a *humánnum* úgy valósul meg, úgy valósul szabaddá, hogy „*eszközszerűséget*” nem tud, vagy nincs is *eszközszerűsége*, csupán *cél-eszközszerűségét* viszi a *cél-hely* és *idő* felé. Sziszüphosz, ha önmagát, az embert kellett volna vinnie – még ha *isten akaratából* is –, *szabadabbnak*, *sorsát elfogadhatóbbnak* érezte volna. Ha pedig az ő célfelismerése és *isten ítélete* ugyanaz lett volna: Sziszüphosz önmagában *szabad* lett volna, *hasonlatosan* ama gyermekhez, akit szülege aznap félreismer, s azt mondja neki: „*tanulni fogsz*”, s a gyermek csak *mosolyog* befelé, mert Ő tudja, hogy holnap *legkedvesebb tárgyából* lesz óra, s *alig várja* már, hogy a *történelemkönyvet* lapozgassa. Így válik olykor bennünk a *büntetés* (mely mindig – még ha *életre* megy is, *hisz az élet a szabadság alapanyaga*) – *szabadságkorlátozó szándékú szabadsággá*, ha a *büntető félreismeri* a *büntettetett*. Ha pedig a mítoszi isten nem *büntető szándékból*, hanem *jóakaratból* jelölte volna meg Sziszüphosznak a *célt*, s ebben a *célban* a lény *lelke hasonlatosságát* látja – Sziszüphosz teljesen *szabad* lett volna önmagában.

Am eddig nem kérdeztünk rá Sziszüphoszra: *milyen ő?* Mert legalább kétféle lehet: *tudó* és *nem-tudó*. Tudja-e, hogy munkája nemcsak nehéz, de *hiábavaló* is? Vagy: *nem tudja*, mert az istenek nem közölték véle, s ő maga csak pillanatnyi kudarcnak fogja fel – *sikertelenségeit?* Melyik Sziszüphosz kellene jobban nekünk? A *tudó tragédiája* nagyobb, mert a *hiábavalóságot* vállalja, a *célos céltalant*. Erejét annál jobban csodálhatjuk: vállalja a *világos* lehetet-

lent. A nem-tudó – tragikus ugyan, vagy csak szánalmas, láttán hasonlót érzünk, mint az orvos, aki tudja, hogy betege órák múlva halott, s közben hallgatja a férj vagy feleség vagy anya, apa tervezgetését, „ha majd meggyógyul”, igen, az orvos érezhet ilyen szánalmat a jámbor tudatlanság előtt, s valami sanda érzület – enyhe gyűlölet lenne, vagy megvetés-szikra? – veszi körül: ő miért nem tudja, magától miért nem tudja, miért vár arra, hogy én végezzem el rajta a hóhérmunkát, én tudassam vele, amikor neki sejtenie, ha nem, tudnia kellene, mi vár a betegre. *Szánom, hogy szánnom kell, megvetem, hogy meg kell vetnem, gyűlölöm, hogy nem képes tudni.*

Döntsünk tehát: a tudó vagy a nem-tudó Sziszüphosz kell nekünk? A tudót bámulom, mert tudja a hiábavalót, mégis vállalja sorsát. A nem-tudót sajnálom, de nem-tudása kissé föl is menti előttem, *mert az én lelkem nem „római jog”, melyben a törvény nem-ismerete senkit sem ment föl a törvény büntetése alól.* A nem-tudó Sziszüphosz erőfeszítései közben tapasztalta, hogy szinte ugyanoda hull vissza, ahonnan elindult: alig haladt. Ez arra vezette, hogy kételkedjék a cél elérhetőségében: a kételyhez jutott el, nem a bizonyossághoz. Nem ehhez jutott el: „sosem jutok fel a csúcsra”, hanem csak ehhez: „feljutok-e egyáltalán?” A hiábavalóságot ismerő, a tudó Sziszüphoszt becsüljük a vállalásért: de ebbe a megbecsülésbe nem vegyül rosszallás is? Tudja a hiábavalóságot, és mégis tűri sorsát, nem lázad ellene? Őt azért mégis – furcsállva is – tisztелеm, mert a hiábavalót céljává teszi, mert *vállalása kell neki*, mert cél nélkül, legyen az bár a lehetetlen is – nem tudna lenni. A sorsát nem ismerő, nem-tudó Sziszüphoszban viszont a kételyét kell felfedeznünk. Enélkül keserűn vállalná sorsát, mint a másik, a tudó, vagy éppenséggel boldogan, mint bármely más halandó. Az ő boldogságuk nem abban van, hogy „elértem már a célt”, hanem abban, hogy „elérhető célhoz szegődtem”. Ők mindig kis célokhoz szegődnek, hogy elérhetőségük haszonnal legyen, ezért utána gyorsan más célhoz szegődnek, mert *nem annyira a befejezettség, mint inkább a befejezhetőség tudata kell nekik.*

Nos, melyik Sziszüphosz kelljen nekem?

Az én Sziszüphoszom e kettőből való: nem a tudott hiábavalót vállalja, nem is a nem-tudott miatti kétely élteti csupán, az én Sziszüphoszom e kettő együtt: *vállalja a kételyt, és kételkedik a vállalhatóságban.* Tudja sorsát, és nem is tudja sorsát. S ez a vállalt kétely kérdezte őt. Mit és kitől kérdez az én Sziszüphoszom? Faggatja a Terüt, amit cipelnie kell: mi van benne, mi olyan nehéz? Miért kell e Terühöz jobban ragaszkodnia, mint tulajdon kezéhez, ami most magában is eléggé teher, mint tulajdon testéhez, amely mint orvosi könyvek Hippokratész-utánzó emberrajza, olyan vörös, csontos és izomszalagos. Mint tulajdon eszéhez és lelkéhez, mely *képes kérdezni*, míg ez a kódarab kérdezni képtelen? Miért épp ő kapott effajta büntetést: gonoszabb lenne más embereknél?

S nem áll meg itt a kérdésben: a Lejtőt faggatni kezdi. Ha ennek ilyen törvénye van, hogy visszadobja, ami Csúcs felé haladna: miért a Csúcs, s kinek? Ha ennek oly törvénye van, hogy felőrli, véres kínban szaggatja meg a lényt, kiért van az a csúcs? Hogy meg ne lássa szem? A Csúcsot szolgálja-e a Lejtő, mert föl senkit se enged ily Terükkel, vagy a Lejtő csak önmagáért aljas, mert a Csúcs nem kérte, hogy a feltörekvőt lefelé taszítsa? Ám ha a Lejtő a Csúcsot szolgálná mégis: amikor onnan fentről jön a kő, miért segíti lefelé oly sebesen: hiszen a kő is a Csúcsból való, a Csúcsból, amelynek szolgálja a Lejtő: miért nem fogja vissza a Csúcsról jövő követ, miért nem adja vissza követ a Csúcsnak, s miért görgeti kéjjel a mélybe le? Vagy a Lejtő lenne az, amely a Csúcs szolgálja bár, alulról föl könnyen kit se enged, de mert irigyli ő a Csúcsot, mi tőle jön, a földig letaszítja: a Lejtő így lenne szolgálja és ellene a

Csúcsnak?: gyűlölvé szolgálja Csúcsát, s önmagát tartja ezzel időközön át – hirdetve: *minden Csúcsnak leginkább Lejtőre van szüksége mindenekből.*

Fagat mindent Sziszüphosz, miközben dolgozik – hiába: válaszul persze a hallgatás hatalmával élő s visszaélő hegy-rengeteg csupán hallgatást kínál. És mégis – ahogy így nézzük Sziszüphoszt, nem azért vigasztalan a sorsa, mert vállalja s kétli célját, mert tudja s nem tudja a hiábavalót, s nem is az, hogy sosem jut föl a csúcsra, hanem mert ahelyett, hogy ő lenne célja önmagának – a Csúcsnak, Lejtőnek, Kődarabnak vált eszközéül. Sziszüphosz vigasztalansága: célból *leeszközült.* Tudja-e mindezt Sziszüphosz?

Széljegyzetek egy kicenzúrázott Páskándi-esszéhez

■ 1. Páskándi Géza (1933. május 18. – 1995. május 19.) második alkotói korszakát bemutató kötetem (*Beckett Erdélybe jön*) előmunkálatai során újraolvastam a költő emlékezetes esszéfolyamát, *A vándor-lírát.* Ekkor tűnt fel, hogy a 33. közleménynél a sorozat megszakadt, és az *Utunkból* „átköltözött” a marosvásárhelyi *Igaz Szó* hasábjaira. Nem minden előzmény nélkül. Marosi Péter egy műhelybeszélgetésben még dicséri Páskándinak, Láng Gusztávnak, Király Lászlónak a +1 (azaz: a 6.) oldalon jelenkező sorozatát, hogy aztán *A vándor-líra* 33. részének a megjelenésével egy időben váratlanul robbanjon Szócs István glosszája. (*Ki groteszk?* 1972. június 16.) Amit persze Páskándi sem hagyhatott szó nélkül. Replikája alatt ez a szerkesztőségi jegyzet olvasható: „Szócs István glosszája és Páskándi Géza fentebbi vitacikke mintegy jelzés számunkra: Páskándi *A vándor-líra* című, az *Utunk* harminchárom számában közölt irodalomtörténeti és irodalomelméleti »útirajza« mennyi döntő kérdését érinti esztétikai köztudatunk alakításának, s ezért milyen nagy jelentősége lehet e kérdések tudományosan megalapozott vitájának. Reméljük, erre sor kerül Páskándi Géza tanulmánya kötetben való megjelentetése vagy már befejező részének az *Igaz Szó*ban való közlése után.” (*Utunk* 1972. 26.)

A szellemi merénnyel felérő 1972-es fordulat alighanem a pártfőtitkárnak az írók országos konferenciáján elhangzott beszédével függ össze. Az *Utunk* aláíratlan vezércikke ugyanis ennek „szellemében” kondítja meg az *újformalizmus*, az *újesztéticizmus*, a *neo-l'art pour l'art* vészharangját. Az óvatosságáról ismert Létay Lajos főszerkesztő a konferencián úgy ítélte meg a várható fejleményeket, hogy az idők nem kedveznek a magyar líra irodalomtörténeti „útirajzának” (sem). A kétkulacsosnak tartott Hajdu Győző, az *Igaz Szó* főszerkesztője épp az ellenkező következtetést vont le. Vezércikket rögtönzött a nyomdakész júniusi lapszám élére, amelyben kifejtette: az országos tanácskozás azt erősítette meg benne, hogy ne tévessze szem elől az *esztétikai teljesítményt*, ha szépírásról, a *bírálat* tudományos objektivitását, ha kritikáról, a folyóirat *minőségét*, ha szerkesztőségről van szó. (*Amiből nem lehet kiábrándulni.* *Igaz Szó* 1972. 6. 795–800.) Valaminő „új arcú esztétikumot” sürgetett, aminek jegyében kiemelte Deák Tamás, Kocsis István, Páskándi Géza, Szabó Lajos, Székely János, Veress Dániel – társadalmi igényből fakadó – drámáinak korszerűségét. Ezzel mintegy „menlevelet” nyújtott a már betördelt *Caligula helytartója* megjelenésének, az augusztusi számban pedig bejelentette *A vándor-líra* folytatását: „Folyóiratunk elkezdte a szerzőnek az *Utunkban* (1971. 42. sz. – 1972. 24. sz.) megindított esszéje befejező részeinek közlését.”

Az utolsó rész 1973 decemberében jelent meg, Páskándi elmenetele előtt. A költőt akkoriban nyilván nem a könyvszerkesztés, hanem az átköltözés gondjai kötötték le. Magyarországi életidejében azonban továbbra is foglalkoztatta klasszikusaink szellemének összefonódása, s 2005-ös posztumusz kötetének, a *Mesterek kortárs szemmel* esszéiben ráismerhetünk *A vándor-líra* gondolatfutamaira. A Dsida emlékének szentelt esszéjében is felszínre tör az a korszak, amikor a magyar költészet sajátos értékeit próbálta feltérképezni, amikor költőtől költőig mutatta be a motívumok stafétáját. A „belső táj” rokonát fedezi fel „az annyszor megáldott erdélyi tájban”, mely „Dsida verseiben nem egyszer drámai tájjá változik”, „allegorikus színezetet kap”. (*Az intellektus méltósága*. 2019. 96–111.)

A *Beckett Erdélybe jön* nyomdai előkészületei során az volt az elképzelésem, hogy a kötet függelékeként a Páskándi-bibliográfiával együtt közreadjuk *A vándor-líra* esszéfolyamát is. Ám ez nem volt lehetséges – terjedelmi/pénzügyi okokból sem. Arról nem is beszélve, hogy a DigiTéka és az Arcanum segítségével „előhívott” szövegeket még össze kellett vetni eredeti változatukkal.

2. Páskándi irodalmi hagyatékát a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában őrzik. Jó időbe telt, amíg a hatládányi kéziratkötegből – Rózsafalvi Zsuzsannának és Komáromi Csabának köszönhetően – elem kerültek *A vándor-lírát* rejtő palliumok. A szétszórt variánsokban „rejtekező” szövegrészek csak nehezen „fedték fel” összetartozásukat; azaz: egy eleve kötetnek tervezett „líra-történeti útirajz” öntörvényű szerkezetét és sajátos arculatát. A szövegváltozatok elrendezése során egyszer csak a kezembe került *Az én Sziszüphoszom* gépirata. Ami nem csak *Korunk*-történeti vonatkozása miatt keltette fel érdeklődésemet. Eszembe jutott, hogy a távozása előtt megjelent részben Páskándi ezt írta: Sziszüphosz „fő tragédiája éppen az, hogy nem ő, az ember a célja saját cselekvésének, munkájának, hanem a kőgörgetés maga: célból eszközzé vált, tehát Sziszüphosz eszközlétben teng, nincs »cél-léte«”. (*[Csokonai] lírai világszelídítése*. Szemelvények egy hosszabb tanulmányból. Igaz Szó 1973. 11. 697–707.)

A szabványoldalra gépelt szöveg első lapján olvasható kézjegyek egyértelműen azt bizonyítják, hogy a *Korunk* 1969. októberi számának betördelt laptestéből dobatta ki a cenzúra. Dobatta, mert a sajtóigazgatóság emberei – saját tapasztalatból tudom – rendszerint „csak” javasoltak, a változtatásokat a szerzőnek vagy a szerkesztőnek kellett „önként” végrehajtania.

Csehszlovákia 1968-as lerohanása után Romániában átmenetileg lazult a cenzúra szorítása. Ősztől a *Korunk*ból is kezdtek elmaradozni a pártideológia közvetítését szolgáló „penzumok” – hogy aztán a hetvenes évek közepén újból visszatérjenek, immár gátlástalanul. Amikor fellapoztam az ominózus októberi lapszámot, a (régóta tudat alá süllyesztett) X. kongresszus (1969. augusztus 6–12.) ideológiai szelleme köszöntött rám; azé a legfelsőbb pártfórumé, amelyen „fontos megállapítások és elvi jelentőségű útmutatások hangzottak el a szellemi élet, a tudományos, művészeti és művelődési tevékenység valamennyi területével és ágával kapcsolatban”. (Kallós Miklós: *Politikai felelősségtudat*. *Korunk* 1969. 10. 1447–1451.) Ezek szerint 1968 után voltaképpen a pártfőtítkári beszédei minősültek a megyei és a központi sajtóellenőrzés kötelező szempontjainak. (Györfy Gábor: *A Korunk a cenzúrahivatal jelentéseiben*. *Korunk* 2007. 9. 128–131. Abban az időben Kolozsváron – a bukaresti Sajtó-főigazgatósággal párhuzamosan – Ráczy Győző, a megyei pártbizottság propagandaosztályának művészeti-művelődési kérdésekkel foglalkozó aktivistája cenzúrázta a folyóiratot.)

Páskándi börtön utáni önfegyelmeire jellemző, hogy 1964-ben írt első drámájának, *A bumerágnak* a szövegét elrejtette, mert olyan egyértelmű volt

benne a rendszerellenes kritika, hogy semmi esélye sem lehetett a megjelenítésre, még kevésbé a darab színpadi bemutatására. Alighanem a műfajjal folytatott ösztönös „birkózása” és a „kvázi-esszéekkel” szerzett tapasztalatai, illetve művészetfilozófiai eszmefuttatásainak „abszurdoid”-okba torkolló felismerései köszönnek vissza *Az én Sziszüphoszomban*. Megbízható irodalmi/művészeti kritika hiányában ugyanis addigi kísérleteinek filozófiai-esztétikai boncolgatásába – műveinek önértelmezéséhez – kezdett, és így olyan felismerésekhez jutott, amelyek fényében fel tudta mérni vállalkozásainak esélyeit, „sziszifuszi” erőfeszítéseinek értelmét.

3. A költő 1965 májusától folyamatosan jelen van a *Korunkban*. (*A Hydepark, négy fal között*. 1965. 5. 676–678.) Ezt követően látnak napvilágot a „kvázi-esszék”-nek nevezett *Szabálytalan szerelmek*. „Szabálytalan szerelmek kísérnek – vallotta meg a *Gondolattalanságban* –: művészetek, tudományok, sportok, amelyekhez frigytelenül kötődöm: festészet, futball, szobrászat, film, nyelvészet, színház, tévé, filozófia, zene. Szépek és távoliak, de mert a szimultán-élés ördöge nyugodni sose hagy, nem tudok róluk lemondani, bár örökösen érzem: egyoldalú ez a szerelem. Talán nem is ők vonzanak valójában, hanem bennük az Esszé: saját gondolataim lehetősége.” Már a címek is különlegesek, merész gondolati „ívfénytől” szípköznak: *Az abszurd „helyi színei”*, 1965. 9.; *Még egy vésőnyomot*, 1965. 11.; *Gondolattalanság*, 1966. 7.; *A tárgyak zenéje*, 1966. 8.; *A kritika Taigetosz-hegyén*, 1966. 11.; *Fogalomtágítás*, 1967. 4.; *Gondolatok az abszurd fogalmáról*, 1967. 6.; *Az abszurd gondolkodás forrásairól*, 1967. 7.; *„Az abszurd jelenség” és a halál*, 1969. 2.

A sorozatból kiderül, hogy akkoriban nemcsak egy műfaj sajátosságainak a kiismerése foglalkoztatta Páskándit – nyomasztó létfilozófiai helyzetérzékelésnek adekvát megragadása annál inkább. Hogy megmeneküljön az ideológiai „ötágú csillagra” feszítéstől, kitalálta az abszurdoid fogalmát. Elővigyázatosságból folyton azt hangoztatta, hogy ez filozófiailag nem azonos a nyugati abszurdal. Nem is lehetett az. Mert amikor Romániában kezdték felfedezni az abszurd művészet hallatlan igazát – írja egyik kritikus mentora –, „akkor Páskándi Géza épp egy minden társadalmi hatástól elzárt szanatóriumban feküdt súlyos betegen, majd amikor gyógyultan távozott, *abszurdként* távozott. Anélkül, hogy ideje lett volna bármilyen hatást befogadnia, még annyi haladéka sem volt, hogy akár Jean Genet nevét megismerje, egyszerűen teljesen érett abszurd novellákkal, színdarabokkal lepett meg bennünket. Úgy látszik, a szanatóriumi élmények autentikusabb forrásai az abszurd irodalomnak, mint az abszurd irodalom külföldi mintái.” (Földes László: *Az értelem indulatával*. A Hét 1971. 16.)

Szándékait azonban a hatalom emberei is hamar „dekódolták”. Április 16-án jelent meg Földes idézett cikke. Nem telt el három hónap, és 1971. július 6-án meghirdették az ún. „mini kulturális forradalom” téziseit. Minek következtében Páskándinak ezt kellett olvasnia a *Contemporanul* című bukaresti hetilap 1971. július 23-i számában: „Az utóbbi időben filozófiánktól, a marxizmus-leninizmustól idegen áramlatok, irányzatok kaptak lábra. Gyengül az ideológiai szilárdság, a kérlelhetetlen szigor bizonyos drámai művekben. Az egyik példa Páskándi Géza *A bosszúálló kapus* című darabja, amely az emberi feltételek, helyzetek sötét, komor, reménytelen képét kínálja csak úgy általában [...], az abszurd színház általánosító konklúzióit használja, mindent a hatalomért és létért való harcként bemutatva.”

Ebben a keretben kell értelmeznünk azt a folyamatot, ami végső soron áttelepedéséhez vezetett. Amikor ehhez a „pártpotentát” Fazekas János (1926–2004) támogatását kéri, akkor is erre hivatkozik: „Látjátok a sajtót, piszkálnak megint, már mióta. Ha vehemens természetem okán újra vád alá helyeznének,

inkább főbe lövetném magam, semhogy börtönbe jussak.” (*Begyűjtött vallo-másain*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1996. 135.)

A börtön világából egy diktatórikus társadalmi milióbe „visszaszabadulva” írja a *Szabálytalan szerelmek* darabjait, amikor is számára „az igazi demokratikus művészet” megteremtése a tét. Nézete szerint – fejtette ki a *Korunk* hasábjain 1966-ban – meg kell szabadítani az olvasót, a nézőt a naturalizmus sokárnyalatú terrorjától, hogy saját képzeivel, asszociációival egészíthesse ki a művészi alkotásokba zárt világot, „a »lét terét«, amelyet alkotásunkban szemlélhet. [...] A csontadó a művész, a húst tegye csak rá a műélvező.” A „gondolkodás vákuumait” akarta eltüntetni agytágító, gondolat-csigázó műveivel, mintegy befecskenedezni az egyéniség „bőre alá” az alkotói folyamat által megváltoztatott-átalakított „megélt anyag” új alakzatait.

Az én *Sziszüphoszom* motívumai kétségtelenül „rokonságot tartanak” a *Szabálytalan szerelmek* nem egy metaforikus alakzatával. Gondolok itt mindenekelőtt a mondavilágból ismert titokzatos Tajgetosz-hegységre vagy a földtörténeti időből származó – szél szaggatta és vízmosta – feleki gömbkő *létportrét* inspiráló hatására (Szervátiusz Tibor *Móricz*-portréja). Ezt a sort erősíti a szocreállal és a nyugati irányzatokkal ugyancsak szembeforduló Román Viktor szobrászművészről írt 1967-es esszéje, *A kő aktjai*. A *Haldokló ló* vonaglásában – emelte ki – „egy Pegazus megrendítő kínja tükröződik”. Páskándi alighanem a maga sziszifuszi kínjait is átélte, amikor a bukaresti műteremből kilépve ekképp fogalmazott: „Filozófiájuk – e szobrok bölcsessége – póre hiánytalanságukban van. Határozottan, olykor a kétkedés biztonságával is – teljesíti a legszebb, legigazabb művészi, szobrászi hivatást: bizonytalan térben az alkotás biztos támaszpontjait nyújtja az embernek.”

Tajgetosz-értelmezésében nemcsak a küzdelem értelmének kételyét kell látnunk, hanem egy olyan attitűdöt, amelyik nem leszerel, hanem még inkább felmagasztalja azt, aki a küzdelem értelmetlenségének tudatában is vállalja, amire elszólított. Kőgörgető példázata joggal tekinthető az önépítés, a cselekvés, a soha föl nem adható küzdelmek szimbólumának.

Cseke Péter

